

SOCIÁLNĚ VYLOUČENÉ LOKALITY Z POHLEDU SOCIODEMOGRAFICKÝCH UKAZATELŮ¹⁾

Laco Toušek – Václav Walach – Petr Kupka – Ondřej Plachý – Kateřina Tvrďá – Lubomír Lupták – Alica Brendzová²⁾

THE DEMOGRAPHICS OF SOCIALLY EXCLUDED LOCALITIES IN THE CZECH REPUBLIC

Abstract

In the Czech Republic, the issues of marginalisation, social inequality, and poverty are predominantly discussed in relation to the 'socially excluded population' living in 'socially excluded localities' (SEL). However, comprehensive information on the composition of the population in these localities is not yet available. Based on a quantitative survey (N = 2 566) carried out in socially excluded localities in the Czech Republic, this paper presents the demographics of the population while highlighting its distinguishing characteristics.

Keywords: marginalisation, poverty, residential segregation, social exclusion, socially excluded localities, Czech Republic

Demografie, 2018, 60: 21–35

ÚVOD

Vzrůstající sociální nerovnost v zemích euroatlantické civilizace je v současné době diskutována nejen tradičními odpůrci tržní ekonomiky a kapitalismu, ale i jeho zastánci a širší veřejností. Stalo se tak mimo jiné i díky popularizaci knihy *Kapitál v 21. století Thomase Pikettyho* (2015), podle níž žijeme v období, ve kterém sociální nerovnost dosáhla historicky nejvyšší míry a akumulace bohatství se týká čím dál tím užší skupiny lidí, jak potvrzují i jiné studie (např. *Atkinson*, 2015). V České republice se debata o sociální nerovnosti zpravidla omezuje na konstatování, že tento problém se naší společností jako celku netýká, jelikož jsme na základě statistických ukazatelů v tomto ohledu považováni za premianty v rámci Evropské unie (kriticky viz *Mysíková*, 2016; *Večerník – Mysíková*, 2015).

Za výjimku potvrzující pravidlo je považovaná ta část populace, pro kterou se vžil eufemistické označení

sociálně vyloučená, která žije v tzv. *sociálně vyloučených lokalitách* (dále jen SVL) a které je z většiny připisována romská národnostní či etnická identita. Paradoxní ovšem je, že o takto označované populaci neexistují žádné ucelené sociodemografické informace, neboť s ohledem na svůj charakter je obtížné vymezitelná a běžným statistickým šetření zůstává skryta (viz dále).

V následující stati se pokusíme toto bílé místo částečně zaplnit na základě vybraných výsledků z kvantitativního viktimizačního šetření realizovaného na celém území ČR. Naším cílem je zodpovědět základní otázku, zda SVL existují v sociodemografickém smyslu, tj. zda se tyto rezidenční jednotky odlišují sociální a demografickou strukturou od svého vnějšího okolí, resp. od populace ČR. Dříve než k tomu přistoupíme, považujeme za nezbytné osvětlit pojmy *sociální vyloučení* a *sociálně vyloučené lokality*

1) Text je dílčím výstupem z projektu Bezpečnostní rizika sociálně vyloučených lokalit: Vytváření znalostí a nástrojů pro management a prevenci kriminality (VI20152018022), podpořený Programem bezpečnostního výzkumu České republiky v letech 2015-2020 (BV III/1-VS).

2) Katedra antropologie FF ZČU, Sedláčkova 38, 306 14 Plzeň. Kontakt: ltousek@ksa.zcu.cz.

a představit metodologii výzkumu, z něhož čerpáme data pro tuto stat.

SOCIÁLNĚ VYLOUČENÍ

Problematika sociálního vyloučení je považována za „jeden z klíčových sociálních problémů naší společnosti“ (Úřad vlády ČR, 2016: 5), jenž se v posledních letech zhoršuje (GAC spol. s r. o., 2015). Základním problémem, se kterým se strategie „boje“ proti sociálnímu vyloučení, stejně tak jako různé analýzy a výzkumy potýkají, je ovšem to, co sociální vyloučení znamená a jakým způsobem lze SVL vymezit (srov. Hurrle aj., 2016).

Obecně je sociální vyloučení strategickými dokumenty EU, ale i ČR, pojímáno jako multidimenzionální „proces [...] během něhož jsou jednotlivci či celé skupiny vytěšňováni na okraj společnosti a je jim omezován nebo zamezen přístup ke zdrojům, které jsou jinak ostatním členům společnosti dostupné“ (Růžička – Toušek, 2014: 121). Těmito zdroji není rozuměn pouze příjem, ale také nedostatečný přístup k bydlení, vzdělání, zdravotní péči, zaměstnání, sociálnímu kapitálu a politické moci v podobě participace na rozhodujících procesech společnosti (viz např. *Council of the European Union*, 2004; *European Commission*, 2010; *MPSV*, 2014; *Úřad vlády ČR*, 2016).

Eurostat pro účely statistického zpracování a srovnatelnosti napříč členskými státy stanovil *souhrnný ukazatel rizika chudoby nebo sociálního vyloučení* složený ze tří indikátorů: ohrožení příjmovou chudobou, materiální deprivace a nízké pracovní intenzity. Jde o ryze ekonomický ukazatel vypočítávaný na základě dat z výběrového šetření *Životní podmínky* (EU-SILC), které je v ČR realizované od roku 2005 s roční periodicitou na náhodně vybraném vzorku pohybujícím se kolem 10 000 domácností (ČSÚ, nedatováno). Je nasnadě, že tento ukazatel nejenže nepostihuje multidimenzionální povahu sociálního vyloučení, ale ani nevypovídá o populaci, která je jako sociálně vyloučená běžně chápána a na kterou se strategické dokumenty a politiky zaměřují, a proto je jeho analytická a potažmo i praktická užitečnost přinejmenším diskutabilní.

Chápání sociální exkluze v českém veřejném diskurzu a politice veřejné správy tomuto ekonomickému pojetí příliš neodpovídá (srov. *MPSV*, 2014; *Úřad vlády ČR*, 2016; *Úřad vlády ČR – Agentura pro*

sociální začleňování, 2016). Spíše než na ekonomické ukazatele se debata soustředí na specifické rezidenční jednotky různé velikosti, kategorie a míry prostorové segregace, pro které se vžil termín sociálně vyloučené lokality, používaný výhradně v českém prostředí (Růžička – Toušek, 2014; Hurrle aj., 2016; Walach – Kupka, 2016). Podle některých odhadů žije v těchto lokalitách, jejichž počet se za posledních 10 let zdvojnásobil z 310 na 606, od 95 000 do 115 000 obyvatel, z nichž je většina označována za Romy (GAC spol. s r. o., 2015: 11).

Za znaky těchto lokalit, které mohou mít podobu jednotlivých domů, ulic či celých čtvrtí, jsou považovány (nikoli výlučně a taxativně) prostorová izolace, sociální izolace, ekonomická deprivace, kulturní odlišnost a symbolické vyloučení (Úřad vlády ČR, 2016: 6–7). Případně jsou definovány jako místa, „kde dochází ke koncentraci více než 20 osob žijících v nevyhovujících podmínkách (indikováno počtem příjemců příspěvků na živobytí), které obývají fyzicky či symbolicky ohraničený prostor (indikováno vnější identifikací)“ (GAC spol. s r. o., 2015: 14). Zároveň je však v recentní době upozorňováno na to, že dosavadní způsoby vymezení sociálně vyloučených lokalit jsou příliš vágní, analyticky problematické a je nezbytné tento koncept nově uchopit, případně zcela opustit (Hurrle aj., 2016; Růžička, 2012; Růžička – Toušek, 2014; Úřad vlády ČR – Agentura pro sociální začleňování, 2016: 7; Úřad vlády ČR, 2016: 7–8; Walach, 2015). Avšak žádný z dosavadních přístupů, resp. výzkumů se nepokusil uchopit SVL na základě kvantifikace sociodemografických charakteristik populace, která v nich žije.

METODOLOGIE

Obyvatele SVL lze označit jako tzv. *hard-to-survey* populaci (srov. *Tourangeau et al.*, 2014), tj. populaci, která je obtížně dosažitelná pomocí standardních postupů a nástrojů kvantitativního šetření. Mezi hlavní důvody patří obtížná identifikace této populace (*hard-to-identify*), potažmo definice SVL, jak jsme naznačili výše. Jedná se o analytickou kategorii, jež postrádá jednoznačné a běžně dostupné (ze sekundárních zdrojů) kvantitativní proměnné, na základě nichž by mohlo k vnější identifikaci dojít. Logicky to platí i o složení a počtu jejich obyvatel, což vede k obtížím s konstrukcí zkoumaného vzorku (*hard-to-sample*, *ibid.*). Stručně

řečeno, pro kvantitativní výzkum uvedené populace chybí nejen opora výběru³⁾, ale i uspokojivé a dostupné kvantitativní proměnné pro její jednoznačné vymezení.⁴⁾

Pro účely námi realizovaného šetření jsme vyšli z podkladů k *Analýze sociálně vyloučených lokalit v ČR (GAC spol. s r. o., 2015)*, které nám posloužily jako nejucelenější a *de facto* i jako jediný možný výchozí bod v podobě více či méně úplného a přesného seznamu SVL na celostátní úrovni. Tento seznam jsme aktualizovali o data z dalších sekundárních zdrojů a poznatky aktérů, kteří v dané oblasti působí. Jednalo se zejména o dílčí výzkumné zprávy realizované Agenturou pro sociální začleňování a osobní konzultace s pracovníky organizací působících na lokální úrovni, jejichž cílovou skupinou jsou osoby ohrožené sociálním vyloučením.

Ze seznamu SVL jsme vyřadili všechny lokality, jejichž odhadovaný počet obyvatel byl nižší než 26 osob a rozdělili je do dvou skupin o pěti kvantilech, a to podle velikosti obcí, kde se nacházejí, a podle podílu obyvatel SVL na celkové populaci obce. Naším cílem bylo vybrat jednotlivé SVL pro výzkum tak, aby v každém z krajů (vyjma Prahy, kterou jsme z výzkumu vyřadili)⁵⁾ byly, pokud možno, zastoupeny všechny dostupné kombinace hodnot z obou kvantilů. Jinými slovy, záměrem bylo, abychom na úrovni jednotlivých krajů měli zastoupeny různé veliké obce s různě vysokým podílem obyvatel SVL na celkové populaci. V průběhu realizace šetření byl nadále seznam SVL upravován podle aktuální situace v terénu, neboť některé lokality již přestaly existovat, nebo se je nepodařilo identifikovat. Případně jsme seznam doplňovali o lokality nové (viz rovněž *Walach aj.*, v tisku).

Vzhledem k charakteru zkoumané populace a absenci opory výběru byly v rámci pilotáže testovány možnosti využití tzv. náhodné procházky. Jde o způsob výběru, u něhož není třeba opory výzkumu a blíží se vlastnostem pravděpodobnostních výběrů.

V akademické oblasti je náhodná procházka považována za vhodnější alternativu ke kvótnímu výběru a spočívá ve stanovení algoritmu, který zabezpečuje náhodný výběr rezidenčních jednotek v terénu, domácností a následně i respondentů (*Krejčí, 2008: 60*). Tato metoda výběru se však ukázala jako nepoužitelná. Značná část SVL lokalit není dostatečně rozsáhlá na to, aby mohla být vůbec aplikována. Dále, zdaleka ne všechny domy či bytové jednotky bývají obydlené a na úrovni domácností byla míra návratnosti natolik nízká (odmítnutí, nepřítomnost rezidentů), natož aby bylo možné vybírat náhodně její členy. Stručně řečeno, náhodná procházka se ukázala jako nepraktická pro výzkum prostorově omezených částí obcí a muselo být přistoupeno k alternativnímu řešení v podobě kvótního výběru.⁶⁾

Vázané kvóty v podobě věku a pohlaví byly stanoveny následovně. Jelikož nám Český statistický úřad nemohl z důvodu ochrany osobních údajů poskytnout informace o SVL na úrovni jednotlivých čísel popisných, byly použity základní demografické údaje (věk a pohlaví) o obyvatelstvu vybraných shluků rezidenčních jednotek s více než 50 obyvateli na základě Sčítání lidu, domu a bytů 2011 (*SLDB, 2011*). V každé obci se SVL byl tedy stanoven minimální počet respondentů, mužů a žen ve věkových intervalech: 15–19 let, 20–29 let, 30–44 let, 45–59 let, 60 a více let. V nejmenších obcích činil tento počet 10 respondentů, v těch největších 50 respondentů.

Zvolenou metodou vytváření dat byl strukturovaný rozhovor vedený prostřednictvím dotazníku⁷⁾ tazatelem na základě osobního kontaktu s respondentem v místě jeho bydliště. Dotazníkové šetření se uskutečnilo mezi 19. dubnem a 28. srpnem 2016 v 13 krajích, 62 okresech, 131 obcích a 289 lokalitách prostorově vymezených na základě čísel popisných.⁸⁾ Jednotkou pozorování byli jedinci starší 15 let žijící v SVL nejméně jeden měsíc (bez nutnosti trvalého

3) Oporou výzkumu je myšlen seznam jednotek výzkumu, z něhož je možné je náhodně vybírat.

4) Dosavadní snahy tak učinit ztroskotaly na nedostupnosti dat na nižší úrovni, než jsou obce (*rov. GAC spol. s r. o., 2015*).

5) Praha byla na základě dostupných sekundárních dat vyřazena z důvodů odlišného charakteru procesu sociálního vyloučení, ale i celkové socioekonomické povahy.

6) K výhodám a nevýhodám kvótního výběru v tuzemském kontextu viz *Krejčí, 2008*.

7) Hlavní dotazník je dostupný na <http://brizolit.org/dotaznik-svl/>.

8) Mapa obcí, ve kterých sběr dat probíhal je dostupná na <http://brizolit.org/mapa-obci-sberu-dat/>.

pobytu). Celkem bylo získáno 2 566 kompletních dotazníků, nejvíce z nich v Ústeckém, Moravskoslezském a Karlovarském kraji, kde se také nachází nejvyšší počet SVL.

Za účelem komparace dat jsme dále provedli šetření menšího rozsahu i mezi obyvateli, kteří žijí vně SVL, ale v obcích, kde se SVL nacházejí. Zaměření projektu a finanční možnosti nám bohužel nedovolily, aby velikost vzorku této sekundárně zkoumané populace, kterou v textu označujeme zkratkou „NESVL“, byla obdobná jako u populace SVL. Celkem jsme oslovili 590 NESVL respondentů a uplatnili vůči nim obdobný dotazník a stejný metodologický postup. U těch ukazatelů, u kterých to považujeme za užitečné, podáváme srovnání obou dvou zkoumaných populací (tj. SVL a NESVL), popažmo nabízíme srovnání

i s celkovou populací ČR, pokud jsou k dispozici relevantní sekundární data.

VÝSLEDKY

Vzorek populace SVL⁹⁾ sestával z 1 342 žen (52 %) a 1 224 mužů (47 %) od 15 do 95 let, věkový průměr činil 41 let. Nejvyšší zastoupení měly osoby 30–44 let (26 %) a naopak logicky nejmenší s ohledem na věkový rozptyl nejmladší věková skupina 15–19 let (12 %).

Rodinný stav

U rodinného stavu respondentů je patrný první zásadní rozdíl oproti celkové populaci ČR. Významně vyšší, konkrétně o 23 procentních bodů, je podíl svobodných

Tab. 1: Zkoumaná populace SVL dle věku a pohlaví / Age and gender composition of the surveyed population

Věk / Age	Muži / Men				Ženy / Woman				Celkem / Total			
	SVL / SEL		NESVL / NON-SEL		SVL / SEL		NESVL / NON-SEL		SVL / SEL		NESVL / NON-SEL	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
15–19	161	13,2	35	12,2	142	10,6	40	13,2	303	11,8	75	12,7
20–29	241	19,7	55	19,1	284	21,2	54	17,9	525	20,5	109	18,5
30–44	309	25,2	80	27,8	362	27,0	79	26,2	671	26,1	159	26,9
45–59	285	23,3	58	20,1	314	23,4	66	21,9	599	23,3	124	21,0
60+	228	18,6	60	20,8	240	17,9	63	20,9	468	18,2	123	20,8
Celkem / Total	1 224	100,0	288	100,0	1 342	100,0	302	100,0	2 566	100,0	590	100,0

Zdroj: Vlastní výzkum.

Source: Authors' research.

Tab. 2: Populace SVL, NESVL a ČR ve věku 15+ dle rodinného stavu / SEL population (socially excluded), NON-SEL population (non-socially excluded) and CZ (Czech population) by marital status (15 years and over)

	SVL / SEL		NESVL / NON-SEL		ČR / CZ	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Rozvedený/á / Divorced	387	15,1	107	18,1	1 193 417	13,4
Svobodný/á / Single	1 384 (511 ⁹⁾)	53,9 (19,9 ⁹⁾)	277 (68 ⁹⁾)	46,9 (11,5 ⁹⁾)	2 782 321	31,2
Vdovec/vdova / Widowed	193	7,5	40	6,8	743 990	8,3
Ženatý/vdaná / Married	602	23,5	166	28,1	4 211 817	47,2
Celkem / Total	2 566	100,0	590	100,0	8 931 545	100,5

Zdroj: Vlastní výzkum; i) ČSÚ, 2017.

Source: Authors' research; i) CZSO, 2017.

Pozn.: ii) Z toho v partnerském vztahu.

Note: ii) In a common-law partnership.

9) Není-li uvedeno jinak, jednotlivé údaje se vztahují vždy k populaci SVL.

osob, resp. nižší podíl (–24 p. b.) osob žijících v manželském svazku. U svobodných osob jsme navíc na rozdíl od dat ČSÚ zohledňovali, zda žijí v partnerském svazku v rámci jedné domácnosti, nebo žijí bez druhá či družky. Celkem 20 % ze svobodných respondentů uvedlo „ano“ a 34 % „ne“.

Vzdělání

Nízké vzdělání je označované za nejpalcivější problém sociálně vyloučené populace a bariérou pro zlepšení její situace. Mnohé studie (*European Union Agency for Fundamental Rights*, 2016; *GAC spol. s r. o.*, 2007; *GAC spol. s r. o.*, 2006, 2010; *Morvayová*, 2008; *Světová banka*,

2008; *Svoboda – Morvayová*, 2010), ale i judikatura Evropského soudu pro lidská práva (*Rada Evropy. Evropský soud pro lidská práva*, 2007), upozorňují, že tento problém je vedle relativní chudoby a nízkých vzdělanostních aspirací spojen s diskriminací a segregací ve školách na základě připisované romské identity, s níž jsou obyvatelé SVL lokalit převážně spojováni (viz dále).

Provedené šetření ukázalo, že vzdělanostní rozdíly mezi zkoumanou populací a populací ČR jsou propastné. Celkem 63 % osob žijících v SVL má pouze základní vzdělání (ukončené, nebo neukončené), kdežto v běžné populaci je to jenom 18 % (rozdíl

Tab. 3: Vzdělanostní struktura SVL a NESVL v porovnání s celkovou populací ČR (osoby ve věku 15+)¹⁰⁾

Composition of SEL and NON-SEL populations by educational attainment compared to the total Czech Republic population (15 years and over)

	SVL / SEL		NESVL / NON-SEL		ČR / CZ ⁱ⁾	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Bez vzdělání/ZŠ / Primary incl. incomplete education	1 613	62,9	94	15,9	1 613 986	18,0
SŠ bez maturity / Secondary education without GCSE	740	28,8	192	32,5	2 952 112	33,0
SŠ/VŠO / Secondary / Upper secondary education	183	7,1	244	41,4	2 790 112	31,2
VŠ / Tertiary education	30	1,2	60	10,2	1 114 731	12,5
Nezjištěno / Not identified	x	x	x	x	476 691	5,3
Celkem / Total	2 566	100,0	590	100,0	8 947 632	100,0

Zdroj: Vlastní výzkum; i) ČSÚ, 2014; vlastní výpočty.

Source: Authors' research; i) authors' computation based on CZSO 2014 data.

Tab. 4: Vzdělání populace SVL dle věkových skupin / SEL population by age and educational attainment

	15–19		20–29		30–44		45–59		60+	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Bez vzdělání/ZŠ / Primary incl. incomplete education	265	87,46	347	66,73	384	57,23	344	57,43	273	58,33
SŠ bez maturity / Secondary education without GCSE	35	11,55	145	27,88	222	33,08	192	32,05	146	31,20
SŠ/VŠO / Secondary / Upper secondary education	3	0,99	27	5,19	59	8,79	51	8,51	43	9,19
VŠ / Tertiary education	0	0,00	6	1,15	6	0,89	12	2,00	6	1,28
Celkem / Total	303	100,00	525	100,00	671	100,00	599	100,00	468	100,00

Zdroj: Vlastní výzkum.

Source: Authors' research.

10) Odpověď na otázku: „Jaké je Vaše nejvyšší dosažené vzdělání?“

45 p. b.).¹¹⁾ Jakkoli se od roku 1990 vzdělanostní úroveň obyvatelstva ČR obecně mezigeneračně zvyšuje (ČSÚ, 2014), pro populaci SVL to neplatí. Naopak zaznamenáváme mezigenerační pokles vzdělanostní úrovně a prohlubování nerovnosti v této oblasti (srov. GAC spol. s r. o., 2015). Tabulka 4 pak dokládá, že se to týká zejména nárůstu základního či žádného vzdělání na úkor nematuritního středoškolského vzdělání, jakkoli u nejmladší (a potenciálně stále studující) věkové skupiny může ještě dojít v budoucnu k dosažení vyššího vzdělání.

Ekonomický status

Vedle nízké vzdělanostní úrovně je ve vztahu k populaci SVL skloňována zejména problematika nezaměstnanosti. Některé zdroje uvádějí „nezaměstnanost“ až 85 % (GAC spol. s r. o., 2015: 12). Tyto odhady jsou však ze dvou zásadních důvodů zavádějící. První a často se opakující chybou je vytvoření odhadu „nezaměstnanosti“ na základě prostého podílu těch, kdo mají zaměstnání, k celkovému (skutečnému či odhadovanému) počtu osob žijících v lokalitě (či lokalitách). Mezi „nezaměstnané“ jsou tak počítány i *ekonomicky neaktivní* osoby, včetně důchodců, studujících apod. Druhou chybou je absence konceptualizace toho, co je „nezaměstnaností“ myšleno. Pouze implicitně se lze domnívat, že za „nezaměstnané“ jsou považovány všechny osoby, které jsou ekonomicky aktivní, ale legálně nepracují. Stručně řečeno, nesplňují nutně ani definici *obecné míry nezaměstnanosti*, ani *podílu nezaměstnaných osob*.

Oba uvedené a běžně používané ukazatele nezaměstnanosti jsou ovšem ve vztahu k SVL populaci a jejímu zkoumání nevhodné. Za prvé, jejich

použití je při terénním výzkumu obtížné kvůli jejich komplikované definici. Za druhé, jsou natolik striktní, že zakrývají povahu daného problému, neboť z řad nezaměstnaných vylučují značnou část těch, kteří zaměstnání nemají, ale definici ukazatelů nesplňují (např. nejsou registrovaní na Úřadu práce nebo aktivně nehledají zaměstnání).¹²⁾ Proto jsme zvolili postup založený na sebeoznačení *ekonomicky aktivního* jedince podle toho, zda je, nebo není (legálně) zaměstnaný. Takový jedinec nemusí nutně splňovat jednu nebo druhou zmíněnou konceptualizaci nezaměstnanosti, ale pro účely daného výzkumu, resp. zkoumané populace to považujeme za užitečnější ukazatel.

Celkem 28 % respondentů uvedlo, že jsou zaměstnaní. Naopak 31 % že nikoli, ale jsou *ekonomicky aktivní*. Tyto výsledky odpovídají průzkumu Agentury pro základní lidská práva, který došel k hodnotám 29 %, resp. 32 % (European Union Agency for Fundamental Rights, 2016), avšak výhradně ve vztahu k populaci identifikované jako „romská“. V porovnání s populací NESVL je patrný značný rozdíl (25 p. b.) u kategorie osob „bez zaměstnání“, který v jejím případě činí 6 % z celku. Dodejme, že v době sběru dat byla obecná míra nezaměstnanosti v ČR 4 %.¹³⁾ Rozdíly však nalezneme i u ostatních kategorií, zejména u počtu studujících osob (-11 p. b.) a osob ve starobním důchodu (-8 p. b.). Celkově můžeme za ekonomicky neaktivní označit 40 % respondentů ze SVL, v případě NESVL je to 48 %. Obecně lze dále konstatovat, že lidé žijící v SVL se z hlediska ekonomického statusu výrazně odlišují od populace ČR, a to nejen často zmiňovanou „nezaměstnaností“, ale i ostatními kategoriemi ekonomického postavení.

11) Studie *Česká republika: Šance na zlepšení zaměstnanosti Romů* (Světová banka, 2008) uvádí 65 % osob se základním ukončeným, nebo neukončeným vzděláním. Studie byla provedena na populaci žijící v sociálně vyloučených lokalitách a identifikované výhradně jako „romská“.

12) Např. ojedinělá studie *Česká republika: Šance na zlepšení zaměstnanosti Romů* stanovuje míru nezaměstnanosti na základě definice ILO mezi romskou populací na 5 % (!), zatímco 56 % z nich označuje za „nečinné na pracovním trhu“, mezi které ovšem spadají i ti, kteří *nejdou ekonomicky aktivní*, čímž dochází ke zkreslení daného jevu (Světová banka, 2008).

13) Rozdíl dvou procentních bodů u NESVL populace oproti celkové nezaměstnanosti v ČR v době sběru dat můžeme připsat tomu, že obecná míra nezaměstnanosti je založena na definici, která je exkluzivnější než námi zvolený přístup, a dále skutečnosti, že výzkum probíhal v obcích, kde je tato míra obecně vyšší.

Tab. 5: Populace SVL a NESVL dle ekonomického statusu / Population SEL and NON-SEL by employment status

	SVL / SEL		NESVL / NON-SEL	
	abs.	%	abs.	%
„Bez zaměstnání“ / <i>Not employed</i>	806	31,4	30	6,1
Starobní důchodce / <i>Retired pensioners</i>	372	14,5	111	22,7
Dělník/dělnice nekval. / <i>Unskilled manual workers</i>	326	12,7	48	9,8
Mateřská, rodičovská / <i>Maternity/parental leave</i>	310	12,1	26	5,3
Dělník/dělnice kval. / <i>Skilled manual workers</i>	191	7,4	81	16,6
Studující / <i>Students</i>	188	7,3	87	17,8
Invalidní důchod / <i>Disability pensioners</i>	169	6,6	11	2,3
Ostatní zaměstnaný/á / <i>Other employed persons</i>	172	6,7	60	12,3
OSVČ / <i>Self-employed persons</i>	32	1,3	36	7,4
Celkem / <i>Total</i>	2 566	100,0	490	100,0

Zdroj: Vlastní výzkum.

Source: Authors' research.

Pozn.: i) Nespĺňuje definici míry nezaměstnanosti dle Eurostatu.

Note: i) Does not meet the definition of the unemployment rate by Eurostat.

Uvedené platí i pro otázku příjmů domácností. Z důvodů obtížného určení přesné výše měsíčního příjmu domácnosti včetně sociálních transferů jsme se respondentů ptali na jejich odhady v rámci 11 možných intervalů (viz tabulka 6). To nám sice znemožňuje uvést průměrný příjem či jeho medián, ale na druhou stranu to zvýšilo pravděpodobnost získání odpovědi, resp. snížení počtu odpovědí „nevím“, které i tak dosáhly 11 % z celku.

Populace SVL se oproti populaci NESVL vyznačuje znatelně vyšším počtem osob žijících v jedné domácnosti (viz dále). Tento faktor se však na výši měsíčního příjmu domácností výrazněji neprojevuje, a to z důvodu vyššího počtu osob „bez zaměstnání“. Lidové stereotypy o tom, že „nezaměstnaní“ lidé jsou na tom díky sociálním dávkám a většímu počtu dětí lépe a pracovat se jim nevyplatí, se z tohoto pohledu ukazují jako mylné. Pokud porovnáme rozdíly ve výši měsíčního příjmu SVL domácností a NESVL domácností,

dojdeme k závěru, že i přes značně vyšší počet členů domácnosti u prvně zmiňované skupiny jsou její příjmy zhruba o jednu třetinu nižší než u druhé skupiny.¹⁴⁾ Téměř polovina (49,3 %) respondentů žijících v SVL uvedla výši měsíčního příjmu domácnosti do 17 000 Kč, u NESVL populace tomu bylo 21 %.

Na základě zjištěných údajů o složení domácností můžeme odhadnout, kolik osob žije v domácnostech s příjmem pod hranicí příjmové chudoby (dle konceptualizace Eurostatu) po sociálních transferech. Zdůrazňujeme, že se jedná o hrubý odhad, který je založený na *dolní hranici intervalu deklarovaného příjmu včetně sociálních transferů bez znalosti intervenujících faktorů*, které mohou, vyjma známého počtu osob v domácnosti a jejich věku, vstupovat do výpočtu.¹⁵⁾ Při vědomí uvedeného omezení si troufáme tvrdit, že min. 65 % domácností ze SVL žije pod hranicí chudoby, oproti 9,7 % v celkové populaci v roce 2016 (Eurostat, 2017).¹⁶⁾

14) Je třeba připomenout, že obě zkoumané populace pocházejí ze stejných obcí, tj. nemohou zde hrát roli regionální rozdíly ve výši mezd.

15) Například jsme nezjišťovali, zda osoby jmenované jako žijící ve stejné domácnosti splňují kritéria společně posuzovaných osob apod.

16) Studie Agentury pro základní lidská práva, která byla provedena výhradně na romské populaci, došla k hodnotě 58 % (European Union Agency for Fundamental Rights, 2016).

Tab. 6: Čistý měsíční příjem domácnosti SVL a NESVL¹⁷⁾ / Net monthly income of SEL and NON-SEL populations

VKč / in CZK	SVL / SEL		NESVL / NON-SEL	
	abs.	%	abs.	%
do 6 000 / 6 000 or less	142	5,5	8	1,4
6 001–8 000	129	5,0	10	1,7
8 001–10 000	216	8,4	19	3,2
10 001–12 000	242	9,4	27	4,6
12 001–14 000	213	8,3	28	4,8
14 001–17 000	324	12,6	32	5,4
17 001–20 000	300	11,7	51	8,6
20 001–25 000	272	10,6	75	12,7
25 001–35 000	230	9,0	102	17,3
35 001–50 000	79	3,1	73	12,4
50 001 a více / 50 001 or more	28	1,1	56	9,5
Neví / Don't know	290	11,3	60	10,2
Odmítl/a uvést / Declined to specify	101	3,9	49	8,3
Celkem / Total	2566	100,0	590	100,0

Zdroj: Vlastní výzkum.

Source: Authors' research.

Bydlení

Oblast bydlení je médií, politickou reprezentací, ale i odbornou veřejností ve vztahu ke zkoumané populaci v poslední době akcentována zejména v souvislosti s tzv. byznysem s chudobou. Tím je rozuměno zneužívání situace skupin obyvatel, kteří jsou znevýhodněni na běžném trhu s bydlením, a tak nemohou než přistoupit na placení nájmu a poplatků za ubytování ve výši, která neodpovídá jeho kvalitě a formě. Jako klíčový zdroj plateb zde figurují doplatky na bydlení alokované státem. Tato debata se často omezuje na ubytovny, kde jsou částky za ubytování zpravidla nejvyšší. Ty ovšem tvoří pouze vrcholek problémů v oblasti bydlení a sociálního vyloučení (viz níže).

Tabulka 7 ukazuje, že v současnosti žije v bytech ve vlastnictví obcí 29 % obyvatel SVL. Neexistují komplexní data, která by dovolila přesně říct, jakým způsobem se tento podíl vyvíjel v čase. Avšak na základě dílčích studií realizovaných v minulosti si dovoluujeme tvrdit, že ještě před 10 lety byla většina tehdy existujících SVL v majetku obcí. Např. analýza SVL z roku

2006 uvádí podíl 58 % (*GAC spol. s r. o.*, 2006: 16), tedy téměř o 20 p. b. více, než je aktuální stav.

Zatímco u populace ČR dlouhodobě stoupá počet osob žijících v bytech v osobním vlastnictví, u sociálně vyloučené zůstává v posledních 10 letech stejný, tj. kolem 10 % (srov. *GAC spol. s r. o.*, 2006: 16). Naopak se u ní významně zvyšuje podíl těch, kteří bydlí v soukromém nájemním bydlení (41 %), a to na úkor, jak už bylo řečeno, bydlení obecního. Uvedený počet (15,9 %) sociálně vyloučených bydlících na ubytovnách je třeba brát pouze jako orientační, resp. minimální, a to ze dvou hlavních důvodů. Prvním důvodem je, že některé bytové domy, ale i dílčí bytové jednotky, jsou v SVL z právního hlediska provozovány jako „ubytovny“, ačkoli tuto představu zdánlivě neevokují. Osoby v nich bydlící mohou mít uzavřenou smlouvu o ubytování, nikoli smlouvu nájemní, aniž by to nutně rozlišovaly. Druhým důvodem je, že ne do všech identifikovaných ubytoven nám byl umožněn ostrahou přístup.

Populace SVL se neliší pouze z hlediska kategorií bydlení, ale i počtu členů domácnosti obývajících

17) Odpověď na otázku: „Mohli/a byste mi, prosím, sdělit celkový čistý měsíční příjem celé Vaší domácnosti, tedy včetně důchodů, sociálních příspěvků, stipendií atp.“

Tab. 7: Srovnání populací SVL a NESVL dle typu bydlení / SEL and NON-SEL population by housing type/tenure

	SVL / SEL		NESVL / NON-SEL	
	abs.	%	abs.	%
Neurčeno k bydlení / <i>Space not intended for use as housing/accommodation</i>	8	0,3	2	0,3
Bez nájemní smlouvy / <i>Accommodation without a proper lease agreement</i>	9	0,4	1	0,2
RD v nájmu / <i>House rented from a private landlord</i>	30	1,2	9	1,5
RD v osobním vlastnictví / <i>Privately owned house</i>	86	3,4	103	17,5
Byt v osobním/družstevním vlast. / <i>Flat owned privately/owned as a member of a housing cooperative</i>	237	9,2	242	41,0
Ubytovna / <i>Dormitory</i>	407	15,9	3	0,5
Obecní byt v nájmu / <i>Council flat</i>	735	28,6	92	15,6
Soukromý byt v nájmu / <i>Flat rented from a private landlord</i>	1 054	41,0	138	23,4
Celkem / <i>Total</i>	2 566	100,0	590	100,0

Zdroj: Vlastní výzkum.

Source: Authors' research.

danou bytovou či ubytovací jednotku. Průměrný počet členů bytových domácností dosáhl 3,43 osob, oproti 2,47 osobám u populace ČR v roce 2011 (ČSÚ, 2013). Jakkoli se na první pohled může zdát, že se nejedná o velký rozdíl (0,96), je třeba si uvědomit, že se jedná o průměrnou hodnotu odpovídající sociodemografickému trendu z 30. až 40. let 20. století.¹⁸⁾

Jednou ze základních charakteristik SVL je jejich vnitřní i vnější dynamika. Většina z nich vznikla v posledních 20 letech (GAC spol. s r. o., 2006), některé zanikly, jiné se objevily. A jak bylo již řečeno, významně

se změnila a mění se jejich vlastnická struktura. K migraci obyvatel dochází především na úrovni mikroregionů, u větších obcí v rámci jejich katastru. Mezi hlavní příčiny lze považovat kombinaci *push* a *pull* faktorů. Za *push* faktory lze považovat dluhy na nájmem, ale i např. formální a neformální politiky obcí.²⁰⁾ *Pull* faktory jsou představovány cílenou nabídkou tzv. obchodníků s chudobou, kteří kupují levné nemovitosti, a vlivem příbuzenských sítí (viz např. Foldynová aj., 2016; GAC spol. s r. o., 2015; Grygar – Stöckelová, 2007; Kafková aj., 2012; Kašparová aj., 2008).

Tab. 8: Počet členů bytových domácností v populaci SVL¹⁹⁾ / SEL population by number of persons per household

Počet osob / <i>Number of persons per household</i>	SVL / SEL		NESVL / NON-SEL		ČR ⁱ / CZ ⁱ	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%
1	417	16,3	x	x	1 214 201	29,6
2	617	24,1	x	x	1 211 977	29,5
3	430	16,8	x	x	737 515	18,0
4	417	16,3	x	x	629 420	15,3
5+	685	26,7	x	x	311 522	7,6
Celkem / <i>Total</i>	2 566	100,0	x	x	4 104 635	100,0
Průměrný počet / <i>Average count</i>	3,43	x	x	x	2,47	x

Zdroj: Vlastní výzkum; i) ČSÚ, SLDB 2011.

Source: Authors' research; i) CZSO 2011 Population and Housing Census.

18) V roce 1930 byl v ČR průměrný počet členů domácnosti 3,67 a v roce 1950 3,14 (ČSÚ, 2013).

19) Odpověď na otázku: „Pro představu, jak vypadá Vaše domácnost, můžete, prosím, vyjmenovat všechny její členy dle věku a pohlaví?“

20) Nejsou výjimkou případy, kdy obec koupila nemovitosti v jiné obci a své občany tam přestěhovala.

Tab. 9: Délka bydlení v obci a na současné adrese u populace SVL / SEL population: length of time resident in present home and present municipality

	Na adrese / Present address				V obci / Present municipality			
	SVL / SEL		NESVL / NON-SEL		SVL / SEL		NESVL / NON-SEL	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Méně než 1 měsíc / One month or less	11	0,4	9	1,5	3	0,1	1	0,2
1 měsíc až 6 měsíců / One to six months	331	12,9	35	5,9	122	4,8	8	1,4
6 měsíců až 1 rok / Six months to one year	244	9,5	17	2,9	91	3,6	8	1,4
1 rok až 5 let / One year to five years	869	33,9	142	24,1	425	16,6	65	11,0
6 až 10 let / Six to ten years	383	14,9	86	14,6	262	10,2	55	9,3
11 až 20 let / Eleven to twenty years	280	10,9	72	12,2	244	9,5	64	10,8
Více než 20 let / Twenty years or more	286	11,2	144	24,4	570	22,2	165	28,0
Od narození / Since birth	162	6,3	85	14,4	849	33,1	224	38,0
Celkem / Total	2 566	100,0	590	100,0	2 566	100,0	590	100,0

Zdroj: Vlastní výzkum.

Source: Authors' research.

Národnost

SVL bývají spojovány převážně s romskou populací, a to nejen širokou veřejností, ale zpravidla i odborníky (Vacková aj., 2011). Takové tvrzení však v sobě skrývá nejen epistemologické, ale i etické problémy, které plynou z toho, jakým způsobem je národnostní romská (etnická) identita pojímána a určována (viz např. Klíčová, 2006; Uherek, 2010). Není naším cílem a ani nemáme prostor se této otázce podrobněji věnovat, a proto jen stručně.

Český právní systém rozeznává národnost na základě etnického původu, jazyka, kultury či tradic, a to na principu sebeidentifikace. Právo vlastní volby je zaručeno Listinou základních práv a svobod. Lapidárně řečeno, člověk má výlučně tu národnost, ke které se sám hlásí (doslova „projevuje přání“).²¹⁾ Logicky stejně konceptualizuje národnost i ČSÚ s tím, že od roku 2001 zavedl možnost hlásit se v rámci censu ke dvojí národnosti.

Podle některých odborných odhadů (Kalibová, 2009) se však na základě sebeurčení hlásí k romské identitě jen zlomek „Romů“. Důvody jsou jmenované různé: strach z diskriminace a/nebo stigmatizace, etnická/národnostní indiference apod. Problém je v tom, že tyto odhady nejsou v důsledku založeny, stejně jako přístup veřejnosti, na principu sebeidentifikace,

ale na určení národnostní (etnické) identity zvnějšku, převážně na základě kvazifyzických (rasových) znaků a jako takové postrádají vědeckou rigorozitu. Srovnávací studie navíc ukazují, že při vnější identifikaci jsou za Romy označovány osoby, které tak sami sebe neoznačují, a naopak (Csepeľi – Simon, 2007).

Na druhou stranu je nutné připustit, že pokud je někdo okolím, byť na základě problematických kritérií, chápán jako „Rom“, tak se jím ve svých důsledcích stává i bez ohledu na to, zda se tak sám chápe. Jinými slovy, identita každého člověka je vytvářena (připisována) na základě sociální interakce s druhými a mezi druhými, spíše než na základě vlastní volby. Z tohoto důvodu se často přistupuje k určování „romství“ tak, že jako „Romové“ jsou chápáni ti, kdo jsou okolím takto označováni nebo se tak sami označují, přičemž uvedená kategorie je chápána jako zastřešující pro různé skupiny (Olaši, Kalderaši, Sinti atd.), resp. pro různé slovní ekvivalenty („Cigáni“, „Cikáni“ atd.).

S ohledem na zvolený způsob sběru dat v podobě individuálního dotazníkového šetření jsme zvolili přístup na základě sebeidentifikace, který jsme považovali v daném kontextu za eticky a epistemologicky nejméně problematický. Jinak řečeno, ptali jsme se respondentů, ke které národnostní či etnické identitě se hlásí, aniž bychom jim dali na výběr z baterie

21) Zákon č. 273/2001 Sb., o právech příslušníků národnostních menšin.

Tab. 10: Národnost (etnicita) na základě sebeidentifikace u populace SVL²²⁾

SEL population by self-identified nationality/ethnicity

	SVL / SEL		NESVL / NON-SEL		ČR ⁱ / CZ ⁱ	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Česká, moravská, slezská / Czech, Moravian, Silesian	1 514	59,00	x	x	7 245 639	69,43
Romská / Roma	778	30,32	x	x	5 135	0,05
Slovenská / Slovak	123	4,79	x	x	147 152	1,41
Jiná/nezjištěno / Other/not identified	151	5,88	x	x	3 038 634	29,12
Celkem / Total	2 566	100,00	x	x	10 436 560	100,00

Zdroj: Vlastní výzkum; i) ČSÚ, SLDB 2011; vlastní výpočty.

Source: Authors' research; i) Authors' computations based on CZSO 2011 Population and Housing Census data.

možností. Na základě takto položené otázky se celkem 59 % z nich přihlásilo dobrovolně k české identitě a 30 % k romské.²³⁾ Můžeme jen předpokládat, že ne všichni dotazovaní, kteří se situačně v jiném kontextu za „Romy“ a „Romky“ mohou považovat, tak učinili, resp. že tak učinil pouze zlomek těch, kteří jsou takto označováni svými okolím.

ZÁVĚR

V tomto článku jsme představili vybrané sociodemografické charakteristiky populace, která bydlí v tzv. sociálně vyloučených lokalitách (SVL). Využili jsme k tomu primární data získaná z vlastního viktimitizačního šetření (N = 2 566) a u těch ukazatelů, u kterých to bylo možné, jsme je srovnali s populací, která žije vně těchto lokalit (NESVL, N = 590), potažmo s celkovou populací ČR. Třebaže je vymezení SVL lokalit na základě běžně dostupných indikátorů problematické a analytická, ale i praktická užitečnost tohoto konceptu je zpochybňována, můžeme konstatovat, že ze sociodemografického hlediska tyto lokality jednoznačně „existují“. Jinými slovy řečeno, žije v nich populace, která se v základních ukazatelích odlišuje od svého okolí, resp. od celkové populace ČR.

Rozdíly jsou patrné zejména u následujících ukazatelů: rodinný stav; vzdělání; ekonomický status jedince a jeho domácnosti; typ bydlení, počet členů domácnosti a délka bydlení na dané adrese a v obci; národnostní/etnická sebeidentifikace. Jinak řečeno, obyvatelé SVL jsou častěji svobodní, mají významně nižší vzdělání, potýkají se vyšší „nezaměstnaností“ a nižšími příjmy, žijí v domácnostech s vyšším počtem členů a častěji se stěhují. V neposlední řadě, jakkoli jde o ukazatel nejistý, se častěji hlásí k romské národnosti či etnicitě.

Některé uvedené poznatky nejsou nutně překvapující a odborná veřejnost je předpokládá, avšak zakládá je na kvalifikovaných odhadech či mikro studiích a dosud chyběla data, která by umožňovala kvantifikaci na celostátní úrovni (viz výše).²⁴⁾ Z tohoto důvodu bohužel nelze naše závěry systematicky srovnat s jinými tuzemskými výzkumy, a proto jsme tak učinili pouze okrajově a ilustrativně u některých ukazatelů.

Případná komparace se zahraničními studii je ošemetná, a to z několika důvodů. Hlavním z nich je konceptuální nekonzistence. Zatímco v České republice, jak jsme uvedli, se poměrně úspěšně etabloval koncept tzv. sociálně vyloučených lokalit, v zahraničí tomu tak není a studie marginalizovaných osob se v důsledku zaměřují na odlišné populace. Ty jsou

22) Volná odpověď na otázku: „Mohu se Vás zeptat, k jaké etnické nebo národnostní identitě se hlásíte?“

23) Připomeňme, že v SLDB 2011 se k romské národnosti přihlásilo 5 135 osob (0,049 % z celku) a kombinaci české a romské národnosti 7 026 osob (0,067 % z celku).

24) Částečnou výjimkou je studie Agentury Evropské unie pro základní lidská práva (2016), která se ovšem zaměřovala výhradně na národnostně/etnickou definovanou populaci Romů primárně ve vztahu k diskriminaci a nepokrývala systematicky Českou republiku.

například definované etnicky, jak je tomu i na Slovensku v případě „marginalizovaných romských komunit“ (viz *Filadelfiová – Gerbery, 2012; Mušinka aj., 2014; Radičová, 2004*), nebo na základě „materiální deprivace“, jak je tomu třeba ve Velké Británii (viz např. *Dermott, 2017; Hardill, 2001*). Neméně důležitým a souvisejícím důvodem je, že historický, sociální a politický kontext marginalizace v různých zemích je natolik odlišný, že je otázkou, zda je komparace kvantitativních ukazatelů sociodemografické povahy smysluplná. Např. *Loic Wacqaunt (2008)* konstatuje, že proces marginalizace se odehrává všude odlišně, což dokládá na základě výzkumu amerických „ghett“

a francouzských „banlieu“, které považuje za strukturně rozdílné formace, u nichž převládá pojetí rasové („black belt“), resp. třídní („red belt“).

Pojetí marginalizace v České republice prostřednictvím konceptu sociálního vyloučení, resp. sociálně vyloučených lokalit odkazuje na multidimenzionální povahu jevu a snaží se vyhnout více či méně převažujícímu etnickému, rasovému či třídnímu základu. To má ovšem i své nevýhody, které způsobují, že je tento jev obtížně kvantitativně identifikovatelný. Je tedy otázkou, zda se v blízké budoucnosti nevyhne snahám o nové konceptualizace, které by umožňovaly snadnější studium a statistický popis marginalizovaných lokalit.

Literatura

- Atkinson, A. 2015. *Inequality: What Can Be Done?* Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Council of the European Union, 2004. *Joint report by the Commission and the Council on social inclusion*. Brusel: Council of the European Union. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/employment_social/soc-prot/soc-incl/final_joint_inclusion_report_2003_en.pdf>.
- Csepeli, G – Simon, D. 2007. Construction of Roma identity in Eastern and Central Europe: perception and self-identification. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 30, s. 129–150.
- ČSÚ. 2013. *Demografická příručka, e-4032-13*. Praha: Český statistický úřad. Dostupné z: <<https://www.czso.cz/csu/czso/demograficka-prirucka-2012-xwafiy4ne#>>.
- ČSÚ. 2014. *Úroveň vzdělání obyvatelstva podle výsledků sčítání lidu, 170232-14*. SLDB. Praha: Český statistický úřad. Dostupné z: <<https://www.czso.cz/documents/10180/20536250/17023214.pdf/7545a15a-8565-458b-b4e3-e8bf43255b12?version=1.1>>.
- ČSÚ. 2017. *Věkové složení obyvatel podle pohlaví a rodinného stavu k 31. 12. 2016*. Praha: Český statistický úřad. Dostupné z: <<https://www.czso.cz/csu/czso/vekove-slozeni-obyvatelstva-2016>>.
- ČSÚ, nedatováno. *Životní podmínky (EU-SILC) - Metodika*. Praha: Český statistický úřad. Dostupné z: <<https://www.czso.cz/csu/czso/zivotni-podminky-eu-silc-metodika>>.
- Dermott, E. 2017. *Poverty and Social Exclusion in the UK: Vol 1: Volume 1 - The Nature and Extent of the Problem*. Bristol: Policy Press.
- European Commission. 2010. *Combating poverty and social exclusion. A statistical portrait of the European Union 2010*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/employment_social/2010againstpoverty/export/sites/default/downloads/Publications/Statistical_portrait_of_the_EU2010.pdf>.
- European Union Agency for Fundamental Rights. 2016. *Second European Union Minorities and Discrimination Survey. Roma – Selected findings*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- EUROSTAT. 2017. *At-risk-of-poverty thresholds – EU-SILC survey*. Brusel: Eurostat. Dostupné z: <<http://ec.europa.eu/eurostat/web/income-and-living-conditions/data/database#>>.
- Filadelfiová, J. – Gerbery, D. 2012. *Správa o životných podmienkach rómskych domácností na Slovensku 2010*. Bratislava: Regionálne centrum Rozvojového programu OSN Pre Európu a Spoločenstvo nezávislých štátov v Bratislave.
- Foldynová, I. aj. 2016. *Výzkum vnitrostátní migrace sociálně vyloučených a sociálním vyloučením ohrožených obyvatel ČR*. Ostrava: PROCES – Centrum rozvoj obcí a regionů, s.r.o.
- GAC spol. s r. o. 2007. *Analýza postojů a vzdělávacích potřeb romských dětí a mládeže*. 2007.
- GAC spol. s r. o. 2006. *Analýza sociálně vyloučených lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti*. Praha: GAC spol. s r. o.
- GAC spol. s r. o. 2010. *Sociologická analýza přechodů romských dětí ze sociálně vyloučeného prostředí ze základních na střední školy*. Prague: GAC spol. s r. o.
- GAC spol. s r. o. 2015. *Analýza sociálně vyloučených lokalit v ČR*. Praha: GAC spol. s r. o.

- Grygar, J. – Stöckelová, T. 2007. *Příčiny a souvislosti stěhování vsetínských Romů z pavlačového domu č. p. 1336 v říjnu 2006*. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií.
- Hardill, I. 2001. *Human Geography of the UK: An Introduction*. B.m.: Psychology Press. ISBN 978-0-415-21425-4.
- Hurrle, J. aj. 2016. Socially excluded localities revisited. *Geografie*, 121, s. 544–565.
- Kašková, J. aj. 2012. *Analýza migračních trendů na Šluknovsku (Varnsdorf, Rumburk, Jiříkov, Krásná Lípa a Šluknov) (Varnsdorf, Rumburk, Jiříkov, Krásná Lípa a Šluknov)*. Praha: Agentura pro sociální začleňování. Dostupné z: <<http://www.socialni-zaclenovani.cz/dokumenty/dokumenty-pro-lokalitu-sluknovsko/analyza-migracnich-trendu-na-sluknovsku-kafkova-j-sokacova-l-szenassy-e-2012/download>>.
- Kalibová, K. 2009. Demografické charakteristiky Romů ve vybraných zemích střední a východní Evropy. In *Cikánské skupiny a jejich sociální organizace*, s. 213–237. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK).
- Kašparová, I. aj. 2008. *Dlouhodobý monitoring situace romských komunit v České republice. Moravské lokality*. Rady vlády ČR pro záležitosti romské komunity, Úřad vlády: Praha.
- Klíčová, K. 2006. Sčítání lidu: Romští Češi nebo čeští Romové. In: *Etnická různost a občanská jednota*, s. 221–255. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Krejčí, J. 2008. *Kvalita sociálněvědních výběrových šetření*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Morvayová, P. 2008. Děti trvale žijící v prostředí sociálně vyloučené lokality. Determinanty vzdělávání v sociokulturním kontextu. *AntropoWebzin*, 2008, s. 27–55.
- MPSV. 2014. *Strategie sociálního začleňování 2014–2020*. Praha: MPSV. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/17082/strategie_soc_zaclenovani_2014-20.pdf>.
- Mušínska, A. – Škoblá, D. – Hurrle, J. 2014. *ATLAS rómských komunit na Slovensku 2013*. Bratislava: Regionálne centrum Rozvojového programu OSN Pre Európu a Spoločenstvo nezávislých štátov v Bratislave.
- Mysíková, M. 2016. Klamná hranice chudoby v Česku. *Vesmír*. Dostupné z: <http://vesmir.cz/2016/11/16/klamna-hranice-chudoby-cesku/>.
- Piketty, T. 2015. *Kapitál v 21. století*. Praha: Universum.
- Rada Evropy. Evropský soud pro lidská práva. 2007. *D. H. a ostatní vs Česká Republika*.
- Radičová, I. (ed.) 2004. *Atlas rómských komunit na Slovensku 2004*. Bratislava: Centrum pre analýzu sociálnej politiky (INEKO, SPACE, IVO).
- Růžička, M. 2012. Wacquant v „romském ghettu“: Poznámky k procesu ghettoizace v českých městech. In *Nové sociálně prostorové nerovnosti, lokální rozvoj a kvalita života*, s. 20–45. Plzeň: Aleš Čeněk, s.r.o.
- Růžička, M. – Toušek, L. 2014. Sociální exkluze: její prostorové formy a měnící se podoby. In *Soudobá sociologie VI (Oblasti a specializace)*, s. 117–143. Praha: Univerzita v Karlově v Praze, Nakladatelství Karolinum.
- Světová banka, 2008. *Česká republika: Šance na zlepšení zaměstnanosti Romů*.
- Svoboda, Z. – Morvayová, P. 2010. *Schola excludus. Ústí na Labem*: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, Pedagogická fakulta.
- Tourangeau, R. et al. 2014. *Hard-to-Survey Populations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Uherek, Z. 2010. Poznámky k tématu identity a jejího vytváření u Romů v České republice. *Romano džaniben*, 16, s. 11–24.
- Úřad vlády ČR, 2016. *Strategie boje proti sociálnímu vyloučení na období 2016 až 2020*. Praha: Úřad vlády ČR. Dostupné z: <<http://www.socialni-zaclenovani.cz/dokumenty/strategie-boje-proti-socialnimu-vyloucení/strategie-boje-proti-socialnimu-vyloucení-2016-2020-finalni-verze/download>>.
- Úřad vlády ČR – Agentura pro sociální začleňování. 2016. *Metodika koordinovaného přístupu k sociálně vyloučeným lokalitám*. Praha: Úřad vlády ČR. Dostupné z: <<http://www.socialni-zaclenovani.cz/dokumenty/metodika-kpsvl-aktualizovana-24-3-2016/metodika-kpsvl-aktualizovana-24-3-2016/download>>.
- Vacková, B. – Galčanová, L. – Hofírek, O. 2011. "Za čistší město": Problémové lokality a jejich obyvatelé z pohledu místní politiky a správy. *Sociologický časopis*, 47, s. 633–656.
- Večerník, J. – Mysíková, M. 2015. *Chudoba v České republice. Kritický pohled na evropské ukazatele*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR, v. v. i.
- Wacquant, L. 2008. *Urban Outcasts: A Comparative Sociology of Advanced Marginality*. Cambridge: Polity.
- Walach, V. 2015. Advanced Marginalization or Ghettoization? An Analysis of a Czech Socially Excluded Neighbourhood in Terms of Inhabitants' Representations. In: *Doing Research, Making Science: The Memory of Roma Workers*, s. 141–188. Brno: Centre for the Study of Democracy and Culture (CDK) and Muni Press.

- Walach, V. – Kupka, P. 2016. Prostorové vyloučení po česku? Od sociálně vyloučených lokalit dál. *ERA* 21, 3, s. 73–75.
- Walach, V. aj. V tisku. *Mining the Crime: Reflection on Victimization Survey in Czech Socially Excluded Localities*. Cargo: Journal for Cultural and Social Anthropology.

Poděkování

Text je dílčím výstupem z projektu Bezpečnostní rizika sociálně vyloučených lokalit: Vytváření znalostí a nástrojů pro management a prevenci kriminality (VI20152018022), podpořený Programem bezpečnostního výzkumu České republiky v letech 2015–2020 (BV III/1-VS).

LACO TOUŠEK

vystudoval doktorské studium etnologie na Katedře antropologie Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni, na které nyní působí jako odborný asistent. Věnuje se otázkám marginalizace a chudoby, bezdomovectví a kritické kriminologie.

VÁCLAV WALACH

absolvoval doktorské studium politologie na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity. V současné době je výzkumným pracovníkem Katedry antropologie FF ZČU. Věnuje se otázkám bezpečnostní teorie a praxe, kriminality a postavení marginalizovaných skupin ve společnosti.

PETR KUPKA

vystudoval doktorské studium politologie na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně a v současnosti působí jako výzkumný pracovník Katedry antropologie FF ZČU. Věnuje se výzkumu organizovaného zločinu a sociálního vyloučení.

ONDŘEJ PLACHÝ

je doktorandem na Katedře politologie Filozofické fakulty Univerzity Hradec Králové a výzkumným pracovníkem Katedry antropologie FF ZČU. Jeho odborným zájmem je studium politických systémů Latinské Ameriky a kvantitativní metodologie.

KATEŘINA TVRDÁ

absolvovala magisterské obory Právo a právní věda a Bezpečnostní a strategická studia na Masarykově univerzitě a doktorské studium Politologie tamtéž. Působila jako výzkumná pracovníce na Katedře antropologie FF ZČU a odborná asistentka na Ústavu středoevropských studií FVP SU v Opavě. V současné době je na rodičovské dovolené.

LUBOMÍR LUPTÁK

vystudoval historii a anglický jazyk na FF UCM v Trnavě. V letech 2004–2005 působil na Inštitúte bezpečnostných a obranných štúdií MO SR se specializací na náboženský extrémismus a demografické trendy. V letech 2006–2007 působil na oddělení obrannej politiky SEOPMVL MO SR, kde se věnoval tvorbě obrannej politiky štátu. V súčasnosti pôsobí na FF ZČU.

ALICA BRENDZOVÁ

je doktorandkou na Katedře antropologie FF ZČU a jako výzkumná pracovnice působí tamtéž. Věnuje se výzkumu sociálního vyloučení a v aplikované rovině participativnímu navrhování veřejných prostorů.

SUMMARY

Although it is sometimes claimed that the Czech Republic has been unaffected by the problem of growing social inequality, a portion of the country's population continues to be labelled 'socially excluded', a term that refers to the population living in 'socially excluded localities' and is also generally assigned to persons of Roma nationality/ethnicity. This paper attempts to fill in the gaps caused by the lack of comprehensive information on this 'hard-to-survey' population using selected findings from a quantitative victimisation survey carried out in municipalities in the Czech Republic in which a socially excluded locality had been identified by the government-commissioned 2015 Analysis of Socially Excluded Localities in the Czech Republic. The survey (N = 2 566) included almost half of all the socially excluded localities identified in 131 municipalities, which were selected so as to vary in size and ratio of their socially excluded population to the total population. In addition to this, a smaller survey (N = 590) was carried out among the general

population in these municipalities in order to provide comparative data. The aim of the analysis comparing the data on the surveyed population to the general Czech population was to examine the socially excluded localities as residential units that are distinct in their social and demographic composition. Compared to the general population, the inhabitants of socially excluded localities are less likely to be married, more likely to have had only (some) primary education, less likely to be economically active (i.e. currently employed), more likely to live in households with a relatively lower monthly income, more likely to be renting their homes from private landlords and to share home with a relatively higher number of persons per household, more likely to have lived at their present address and in the present municipality for less than five years, and more likely to self-identify as Roma. The socially excluded population has thus proven to be a distinct segment of Czech society with specific socio-demographic characteristics.

SLOVENSKÁ ŠTATISTIKA A DEMOGRAFIA

27. ROČNÍK, 4/2017

VEDECKÉ ČLÁNKY

Boris Vaňo | Ženy podľa počtu živonarodených detí v okresoch SR

Branislav Šprocha | Najvyššie dosiahnuté vzdelanie a časovanie materstva na Slovensku v regionálnej perspektíve

Branislav Bleha, Viktória Farbiaková | Demografický vývoj a jeho reflexia v programoch hospodárskeho a sociálneho rozvoja. Prípadová štúdia Nitrianskeho a Trnavského kraja

Jaroslav Rusnák | Využitie dát o dochádzke do zamestnania metódou sieťovej analýzy: Príklad Trenčianskeho kraja

Vydáva Štatistický úrad Slovenskej republiky (vychádza 4x do roka), distribuuje a objednávky prijíma ŠÚ SR, informačný servis, Miletičova 3, 824 67 Bratislava 26, Slovenská republika, cena výtisku 5 €, cena ročného predplatného 20 €.